

УДК 34(3/9)

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ КОПНИХ СУДІВ ГАЛИЧИНИ
У СУДОВУ СИСТЕМУ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА (XIV-XVI ст.)
LEGAL ASPECTS OF INTEGRATION «KOPA» COURTS GALICIA
INTO THE JUDICIARY SYSTEM OF POLISH KINGDOM (XIV-XVI cent.)**

Бедрій М.М.,
*аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглядаються історико-правові аспекти інтеграції копних судів Галичини у судову систему Польського королівства. Проаналізовано сприятливі фактори та перешкоди на шляху до входження українських копних судів у польську систему судочинства XIV-XVI ст. Досліджено організаційно-правові особливості діяльності копних судів на галицьких землях.

Ключові слова: копні суди, Галичина, Польське королівство, судова система, звичаєве право.

В статье рассматриваются историко-правовые аспекты интеграции копных судов Галиции в судебную систему Польского королевства. Проанализированы содействующие факторы и препятствия на пути к вхождению украинских копных судов в польскую систему судопроизводства XIV-XVI вв. Исследованы организационно-правовые особенности деятельности копных судов на галицких землях.

Ключевые слова: копные суды, Галиция, Польское королевство, судебная система, обычное право.

The article devoted to historic-legal aspects of integration «kopa» courts Galicia in the judicial system of the Polish kingdom. The favorable factors and obstacles to the entry of Ukrainian «kopa» courts into the Polish judiciary system XIV-XVI centuries are analyzed. Organizational and legal features of «kopa» courts in Galician lands are researched.

Key words: «kopa» courts, Galicia, Polish kingdom, the judiciary system, customary law.

Постановка проблеми. Зовнішньополітична стратегія України, спрямована на європейську інтеграцію, вимагає науково-теоретичного підґрунтя для гармонізації основних правових інститутів нашої держави зі світовими аналогами. Натомість національна правова автентичність потребує врахування у цьому процесі українських традицій протворення. Як видається, забезпечення цього балансу може бути досягнуто в тому числі шляхом критичного аналізу історії українського права. Особливий інтерес у даному контексті викликає історико-правовий аналіз інтеграції копних судів Галичини у судову систему Польського королівства.

Стан дослідження. Правовий статус Галичини у складі Польського королівства неодноразово виступав предметом наукового інтересу давніх (О. Бальцер, М. Бобжинський, М. Грушевський, П. Домбковський, С. Кутжеба та інші) і сучасних (І. Бойко, Л. Войтович, М. Капраль, М. Кобилецький, Б. Тищик та інші) вчених. Копні суди як інститут українського права, будучи чужими польській адміністративно-правовій системі, проходили на галицьких землях складний процес інтеграції у судову гілку влади Польського королівства. Відповідні питання піднімалися у публікаціях І. Бойка, Ю. Гошка, А. Гурбика, В. Інкіна та Р. Шандри. Водночас існує потреба у системному і комплексному історико-правовому аналізі цієї науково-теоретичної проблеми. З огляду на ці роздуми метою представленої статті можна вважати з'ясування історико-правових закономірностей інтеграції копних судів Галичини у судову систему Польського королівства, а також визначення особливостей їх функціонування у період XIV–XVI ст.

Виклад основного матеріалу. У 1349 р. припинила своє існування Галицько-Волинська держава, внаслідок чого Галичина увійшла до складу Польського королівства [1, с. 144]. Протягом перших років управління Галичиною центральна влада Польського королівства зберегла більшість державних органів, утворених Галицько-Волинською державою. З 1387 по 1430 рр. окремими округами Галичини керували королівські намісники – старости, які здійснювали в тому числі судові повноваження [2, с. 75]. Отже, суди старост стали першими польськими судами в Галичині. До 1435 р. вони були ще й єдиними польськими судами в Галичині. Значна частина судової системи Галицько-Волинської держави продовжувала функціонувати.

Польське королівство не поспішало запроваджувати на цій території своє право, тому українські правові звичаї продовжували бути визначальними в суспільному та правовому житті Галичини. Так, в осадчому привілеї 1441 р. для с. Радошин зазначено, що селяни цього села і сам старшина мають судитись «тільки своїм руським правом» [3, с. 377].

У таких умовах виникла потреба у функціонуванні органу, який би забезпечив юридичну дію українських звичаєво-правових норм. Вервні суди, які виконували цю функцію в Галицько-Волинській державі, уже не могли її реалізовувати в другій половині XIV ст. Внаслідок цього у Галичині в XIV ст., як і на інших українських землях, утворились копні суди, тобто демократичні суди сільських громад, які керувались українським звичаєвим правом.

Процес впровадження у Галичині польського права, який тривав у 1430-1435 рр., був спрямований на поширення його юридичної дії на галицьких магнатів і шляхту.

Натомість міста і села Галичини продовжували функціонувати відповідно до своїх правових режимів: польського, руського, німецького, волоського [4, с. 28]. Копні суди в Галичині діяли тільки в селах українського (руського) права. Щоправда, історик права М. Чубатий зазначав, що вони інколи функціонували також у селах волоського права [5, с. 126]. Як правило, вони функціонували в королівщинах, тобто селах, котрі належали безпосередньо королю [6, с. 145].

Варто також зазначити, збереглися відомості про те, як селяни прикордонних сіл Великого князівства Литовського та Польського королівства інколи проводили спільні засідання копних судів. Так, у 1546 р. українські селяни повідомляли королівських ревизорів: «дорога, яка йде від села Великого Князівства Опарипсів до села Коронного пана воєводи Подільського пана Яна Олексого до Бродів, і говорили, в тій дорозі врочище Бесіди і повідомили, що тут сходяться завжди на копу в село Опарипське із селом Бродським» [7, с. 104].

Села українського права у Галичині очолювали тивуни (тіуни) [8, с. 164]. Він також головував на засіданні копного суду. Громада с. Орів платила «тіунщизну» «за суди, бо самі судяться». Решту судової колегії становили копні судді (кількість не була чітко встановленою). Їх обирали жителі відповідного села, наділяючи судовими повноваженнями. Копних суддів у Галичині часто називали присяжними, оскільки їх завданням було не тільки вирішити судову справу від імені громади, але й підтвердити своє рішення спільною присягою в городському суді. Так, у с. Березниця Самбірського староства громадських суддів називали саме «присяжними» [9].

У XV ст. більшість сіл Галичини діяли «на руському праві» [10, с. 115]. Влада Польського королівства негативно ставилась до цього правового режиму, активно запроваджуючи замість нього польське, німецьке та волоське. Так, у 1423 р. польський король Владислав II Ягайло перевів с. Вербіж Щирецького повіту Руського воєводства з українського права на німецьке право та призначив у ньому вйтом єврея Волчка [11, с. 59]. Сільські громади українського (руського) права, переведені в адміністративному порядку на німецьке чи польське, не мирились із втратою своїх судових повноважень. Вони домагалися повернення колишніх звичаїв або ігнорували суд вйта, а деколи таємно організовували та проводили копні суди [9].

У с. Добра Сяноцької землі місцеві селяни позивались до королівського суду на свого старосту Альберта Міховського, який судив їх своїм судом і призначив їм покарання за невиконання феодалських повинностей. Вони не визнавали над собою судової влади старости [12, с. 283]. Наведені факти дають змогу перекопати у значному авторитеті, що ним користувалось українське звичаєве право та копні суди у Галичині під владою Польського королівства. Галицькі селяни, які перебували в складному соціально-економічному становищі, були готові боротися за право самостійно здійснювати судочинство на громадських зібраннях – копних судах відповідно до українського звичаєвого права.

Особливу активність копні суди на українських землях у складі Польського королівства проявляли у здійсненні процесуальної дії гоніння сліду. Приміром, у 1422 р. самбірський староста Сташко встановив межу між землями с. Стрількович та церковними землями монастиря Спаса. В

акті, яким це було здійснено, згадувалось, що селяни влади гонять слід до Лисячого броду, а там передають його жителям с. Топольничі [13, с. 819-821].

У листопаді 1435 р. староста Галицької землі Руського воєводства Польського королівства Михайло Боуцацький прийняв спільно зі шляхтою нормативно-правовий акт наступного змісту: «Коли хтось гнав слід за своїм злочином і прийшов у село, в якому звинуватив певну людину в злочині, то в цей день у тому селі повинен був суд у цій справі відбутись. Якщо власник, отаман чи райця того села заявляв, що у селі немає тої людини, то потерпілий повинен був чекати три дні. На третій день мав відбутись суд. Якщо винного й до тих пір не було і його не можна було знайти, то власник сам повинен був компенсувати потерпілому шкоду. Коли ж такий власник відмовлявся платити чи не бажав сприяти судочинству, то на нього покладался штраф у розмірі трьох гривень» [14, с. 425-426]. Отож, можна стверджувати, що копні суди були ефективним правовим засобом розшуку злочинців у Галичині в складі Польського королівства.

Варто відзначити, що українські звичаєво-правові норми про «присяжну копу» також діяли на галицьких землях. Так, громада (Мазко Зобода, Іван Дзаркович, Марко Жук, Степан Ведмідь, Симон Жолнір та інші) с. Незнанова Буського повіту присягала про невинуватість Івана Волколуги у вбивстві невідомої людини, труп якої було знайдено на межі села [15, арк. 149].

Тому необхідно зауважити, що для функціонування копних судів на українських землях у складі Польського королівства існували як фактори, що сприяли інтеграції копних судів у судову систему Польського Королівства, так і фактори, що перешкоджали цій інтеграції. Вони вимагають детального аналізу.

Фактори, які сприяли інтеграції копних судів Галичини у судову систему Польського королівства:

1. Найявністю у польському середньовічному праві юридичної відповідальності сільської громади. Однією із спільних рис українського та польського кримінального права епохи Середньовіччя було те, що територіальна громада була суб'єктом юридичної відповідальності. Так, у 1438 р. громада с. Всацовичі Перемишльської землі заплатила головішину Кланску з Миколаїва за вбивство його батька, бо не змогла вивести слід [16, с. 61]. Ст. 25 Повного зводу статутів Казимира III надавала селу, що було безпідставно звинувачене, право очиститись від звинувачень [17, с. 55]. Очевидно, це відбулось за допомогою присяги. Така практика існувала і в українському звичаєвому праві, що позитивно впливало на діяльність копних судів на українських землях в складі Польського королівства.

2. У Мазовії, яка також входила в склад Польського королівства, функціонували суди пасічників, які були подібними до українських копних судів. У цьому регіоні діяв звичай, коли староста бартний своєю волею і владою скликав суд у міру потреби, а судді ці не були професійними, але «цим людям стародавнім багато були вірити згідні». Ф. Равіта-Гавронський стверджував, що ці органи були копними судами [18, с. 5]. Сумнівно, що в Мазовії діяли копні суди, але той факт, що і в інших регіонах Польського Королівства функціонували суди сільських громад, дозволяє припускати, що ця держава, не будучи абсолютно централізованою, допускала існування звичаєвого судочинства в окремих воєводствах. Тому копні суди могли безперешкодно здійснювати судочинство в Галичині та інших українських землях, що входили до складу Польського королівства.

3. Співприсяга сприяла наданню рішень копних судів легальних форм, передбачених польським законодавством. Після вирішення судової справи копні судді направлялись у гродський суд, на засіданні якого офіційно засвідчували своє рішення. Із формальної точки зору це відбувалось на судовому розгляді цієї справи в гродському

суді, де копні судді набували процесуального статусу свідків – так званих «співприсяжників» [19, с. 280-281]. Проте фактично це був вироблений суспільною та юридичною практикою механізм затвердження рішень копних судів.

4. Співпраця у правоохоронній сфері між гродськими судами та галицькими громадами мала широке застосування. У приміських селах гродські суди призначали серед місцевих жителів осіб, які сприяли здійсненню судочинства – так зв. «сервіторів» (servitores) [20, с. 15]. Крім того, рішення копних судів могли бути оскаржені в гродських судах. Так, у 1589 р. Петро Пресполовський оскаржував у Перемишльському гродському суді «przycielański wynalazek» (товарицьке рішення – М. Б.), за яким його було засуджено до смертної кари за грабжі [21, арк. 310-310 зв.].

5. Окремі процесуальні дії копного судочинства співпадали з нормами польського законодавства (гоніння сліду, поволання тощо). Так, у ст. 8 «Польської правди» зазначалось: «...село повинне далі з криком переслідувати вбивцю до іншого села і таким же способом кожне село повинне гнати по сліду від одного села до іншого» [22, с. 315]. Ці аналогії в інститутах процесуального права були важливими для здійснення копного судочинства на українських землях у складі Польського королівства, оскільки вони давали можливість безперешкодно застосовувати норми українського звичаєвого права.

6. Як на українських землях, так і на польських, у період раннього середньовіччя існували сільські територіальні громади, що були наділені значними повноваженнями (в Україні – верв, у Польщі – ополе). Відомий польський дослідник Я. Адамус навіть прирівняв польське ополе до української копи [23, с. 50]. Безперечно, ці органи не були ідентичними, проте наявність у давньопольському праві інституту ополя сприяла визнанню правового інституту копного суду в Польському королівстві.

7. До 1434 р. в Галичині не була запроваджена система права Польського королівства. Натомість суспільні відносини регулювались джерелами права колишньої Галицько-Волинської держави: українським звичаєвим правом, «Руською правдою», грамотами галицько-волинських князів, канонічним і магдебурзьким правом тощо [19, с. 393]. Це сприяло розвитку давніх українських правових інститутів, до яких належали громадські суди. Із XIV ст. їх називали копними судами.

8. До 1435 р. в Галичині не була запроваджена судова система Польського королівства. Протягом 1349-1435 рр. з-поміж польських судів у Галичині діяли тільки суди старост, а решту судової системи становили дещо модернізовані суди колишньої Галицько-Волинської держави. Князівські суди припинили свою діяльність. Натомість зберігались боярські, вийтівсько-лавничі, церковні та громадські суди [24, с. 35]. За таких умов копні суди мали можливість для свого розвитку.

Фактори, які перешкоджали інтеграції копних судів Галичини у судову систему Польського королівства:

1. Скасування дії руського права в Галичині відбулось на підставі нормативно-правового акту, що його прийнято польським королем Владиславом III у липні 1434 р. [4, с. 15]. Поширення дії законодавства Польського королівства на території Галичини негативно позначилось на діяльності копних судів, оскільки воно не тільки не передбачало їх як правовий інститут, але й суттєво обмежувало правовий статус селянства, що було їх основним організатором.

2. У 1435 р. в Галичині була встановлена польська судова система: суди земські, вічеві, підкоморські, а суди старост стали гродськими [4, с. 26]. Розширення державної судової системи суттєво скоротило сферу діяльності копних судів у Галичині, оскільки держава поступово втрачала потребу співпраці із сільськими громадами у сфері судочинства та правоохоронної діяльності. Посту-

пово стверджувалася державна монополія на здійснення судочинства.

3. Несприйняття звичаєво-правового інституту копного суду польськими чиновниками та феодалами. Оскільки польському праву та польському народу не був властивий правовий інститут копного суду, тому переселені на українські землі польські чиновники та феодали не сприймали можливості вирішення судових справ шляхом копного судочинства. І це становило значну перешкоду для того, щоб копні суди вважались повноправним елементом судової системи Польського королівства.

4. Відсутність об'єктивації звичаєво-правового інституту копного суду у загальнодержавному законодавстві Польського королівства. Якщо у Великому князівстві Литовському цей інститут був санкціонований у загальнодержавних нормативно-правових актах, прийнятих органами центральної влади, то у Польському королівстві нормативно-правове регулювання копного судочинства відбувалось, передусім, на локальному рівні шляхом прийняття місцевих підзаконних актів. До таких документів необхідно віднести Галицьку грамоту М. Боучацького 1435 р., що регулювала порядок здійснення гоніння сліду [14, с. 425-426]. Проте відсутність загальнодержавного санкціонування правового інституту копних судів у Польському королівстві не забезпечувала належних гарантій для їх діяльності.

5. Наявність кріпосної системи в селах українського (руського) права Галичини. Із XV ст. у селах українського (руського) права стає широко розповсюдженою кріпосницька система [3, с. 138]. Цей та ряд інших факторів заохочували галицькі села активніше набувати магдебурзького чи волоського права, де умови були кращі. Тому в багатьох селах, які відмовились від українського правового режиму, на зміну копним судам прийшли суди кнеза, зборові, гайонні та лавничі суди.

6. Обмежена правособ'єктність селянства у Польському королівстві. Внаслідок поширення польської влади на територію Галичини правовий статус місцевих селян також обмежувався. На думку сучасного вченого І. Бойко, правове становище всіх категорій селян на українських землях у складі Польського королівства характеризувалося «політичним безправ'ям і неповною цивільною правоздатністю» [19, с. 189]. Оскільки основними організаторами копних судів були селяни, тому описане становище було суттєвою перешкодою для нормального функціонування цих органів.

Найбільш близькими за формами діяльності в Галичині у складі Польського королівства були суди в селах українського та волоського права. Їх подібність інколи спонукала окремих науковців [25] навіть ототожнити ці органи. Тому існує потреба порівняти їх шляхом використання порівняльно-правового методу.

Головною спільною рисою копних судів і судових органів у селах волоського права було те, що вони були громадськими, колективними, а їх судді були непрофесійними, однак авторитетними людьми у громаді. Судовий процес у селах українського та волоського права був відкритим і прозорим. Неявка на засідання суду осіб, які були зобов'язані взяти участь у ньому, за українським копним правом, як і за волоським правом, була караною. Згідно з копним і волоським правом функціонував правовий інститут колективної відповідальності села, яке відмовилось сприяти судочинству чи не могло знайти злочинця. Для сільського судочинства за українським і волоським правом були спільними значна кількість процесуальних і слідчих дій: поволення, гоніння сліду тощо.

Основною відмінністю між копними судами і судовими органами сіл волоського права було те, що склад суддів у них відрізнявся – у копних судах їх фіксованої кількості не було (від 10 і до 20 суддів, а інколи й більше), а в судах волоського права їх кількість не перевищувала семи [26, с. 154]. У селах волоського права існувала періодичність судових зібрань, а копні суди проводили свої засідання тоді, коли для цього існувала потреба, щоб якнайшвидше поновити порушені права чи розслідувати злочин. Рішення судів у селах українського та волоського права могли бути оскаржені особами, що були ними невдоволені, проте існували значні відмінності у порядку й інстанціях оскарження рішень сільських судів за українським і волоським правом. Копний суд мав право застосовувати смертну кару. Винятком були копні суди на тих українських землях, що входили до складу Польського королівства, де громади не мали права застосовувати смертні покарання. Натомість суди в селах волоського права були більш обмеженими в своїй компетенції, адже вони не мали права не тільки виконувати смертні вироки, але й вирішувати будь-які справи, які передбачали виклик ката [25, с. 68].

Висновки. Таким чином, протягом XIV-XVI ст., завдяки наявності сприятливих суспільних умов, була здійснена часткова інтеграція копних судів Галичини у судову систему Польського королівства. Проте ця інтеграція не була повною, внаслідок впливу згаданих негативних факторів, тому копні суди не стали повноправним елементом судової системи Польського королівства, що проявлялось у відсутності їх офіційного санкціонування та неможливості застосовувати примус при виконанні своїх рішень. Однак вони виконували функцію допоміжних судових органів, які розслідували та попередньо вирішували справу. Усе це дає підстави стверджувати про те, що функціонування копних судів у Галичині як XIV-XVI ст., так і згодом у XVII-XVIII ст. мало свої відмінності та особливості порівняно з іншими українськими етнічними регіонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кульчицький В. Галицько-Волинська держава (1199–1349) / В. Кульчицький, Б. Тищик, І. Бойко. – Львів : Біблос, 2005. – 280 с.
2. Бойко І. Історико-правові аспекти приєднання Галичини до складу середньовічної Польщі у XIV ст. / І. Бойко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XII регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 9–10 лютого 2006 р.). – Львів, 2006. – С. 73–75.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5 : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII в. / М. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1994. – 704 с.
4. Kutrzeba S. Przywilej jedlnenski z r. 1430 i nadanie prawa polskiego Rusi / Stanislaw Kutrzeba. – Kraków, 1911. – 33 p.
5. Чубатий М. Огляд історії українського права / М. Чубатий. – Мюнхен, Київ : УВУ, 1994. – 224 с.
6. Історія держави і права України / За ред. Чайковського А. С. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
7. Гурбик А. Устроєві засади громадського судочинства й народна правосвідомість на українських землях у складі Великого князівства Литовського / А. Гурбик // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2007. – № 7. – Київ, 2007. – С. 102–123.
8. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI-XVIII століттях: історичні нариси / Василь Інкін. – Львів : Добра справа, 2004. – 420 с.
9. Інкін В. Інститут співприсяжництва та громадські сільські суди в галицькій звичаєвій практиці XVI-XVIII ст. порівняно з Руською Правдою [Електронний ресурс] / В. Інкін. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um1/Statti/1-inkin%20vasyl.htm>.
10. Линниченко И. Черты изъ истории сословій въ Юго-Западной Галицкой Руси XIV – XV в. / И. Линниченко. – М., 1894. – 240 с.
11. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 pp. / уклад. О. Купчинський, О. Ружицький. – К. : Наук. думка, 1972. – 671 с.
12. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczy Pospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A. Stadnickiego. T. XI : Najdawniejsze zapiski sądów sanockich 1423–1462. – Lwów, 1886. – 567 p.

13. Купчинський О. Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. – Львів : НТШ, 2004. – 1283 с.
14. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczy Pospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A. Stadnickiego. T. XII : Najdawniejsze zapiski sądów halickich 1435–1475. – Lwów, 1887. – 551 p.
15. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Фонд 3 (Буський городський суд). – опис 1. – справа 6 (Чистова книга донесень 1556–1619 pp.). – 652 арк.
16. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczy Pospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A. Stadnickiego. T. XIII : Najdawniejsze zapiski sądów przemyskich. – Lwów, 1888. – 725 p.
17. Matuszewski J. Bliskość do dowodu w Statutach Kazimierza Wielkiego / Józef Matuszewski // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. – Łódź ; Kraków, 2000. – T. V. – P. 47–60.
18. Rawita Gawronski F. Prawo bartne XVI w / Franciszek Rawita Gawronski. – Lwów, 1895. – 12 p.
19. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 pp.) / І. Й. Бойко. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 628 с.
20. Hejnosz W. Ius Ruthenicale. Przeżytki dawnego ustroju społecznego na Rusi Halickiej w XV wieku / Wojciech Hejnosz. – Lwów, 1928. – 112 p.
21. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Фонд 13 (Перемишльський городський суд). – опис 1. – справа 305 (Чистова книга донесень 1589 p.). – 1880 арк.
22. Бойко І. Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387-1569) / І. Й. Бойко. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 344 с.
23. Adamus J. Z zagadnień prawa litewskiego / Jan Adamus. – Lwów, 1926. – 56 p.
24. Бойко І. Копні суди в селах українського (руського) права Галичини у XIV-XVIII ст. / Бойко І., Бедрій М. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2009. – Випуск 1. – Львів, 2009. – С. 33–43.
25. Гошко Ю. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIX ст. / Юрій Гошко. – Львів, 1999. – 336 с.
26. Шандра Р. Суд та судочинство за волоським правом на західноукраїнських землях у XIII–XVIII ст. / Роман Шандра // Право України. – 2008. – № 6. – С. 153–159.